

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของประเด็นปัญหาการวิจัย

“ความยากจน มิได้จำกัดแต่เพียงการมีรายได้น้อยและการบริโภคน้อยเท่านั้น หากยังครอบคลุมถึงการขาดโอกาสด้านการศึกษา การรักษาพยาบาล และโอกาสอื่นในการพัฒนาคน การไร้ซึ่งอำนาจ การขาดสิทธิขาดเสียง ตลอดจนการตกอยู่ในความเสี่ยง และความหวาดกลัว”

ข้อความข้างต้นปรากฏอยู่ในหน้าคำนำของรายงาน การพัฒนาโลก 2000/2001 (World Bank, 2001) ว่าด้วยการขจัดความยากจน ความยากจนถือได้ว่าเป็นปัญหาของโลกที่มีอยู่ทุกยุคทุกสมัย ซึ่งในปัจจุบันเกิดแนวคิดใหม่ในการแก้ไขปัญหาความยากจน โดยมุมมองใหม่นี้มิได้พิจารณาเฉพาะการมีรายได้น้อยหรือการบริโภค น้อยเท่านั้นเป็นดัชนีชี้วัด แต่ยังครอบคลุมถึงมิติอื่นๆ ที่มีใช้ตัวเงิน (Non-monetary Dimension) ซึ่งในอดีตเมื่อกล่าวถึง "ความยากจน" โดยทั่วไป นึกถึงความยากจนในเชิงเศรษฐกิจ (Monetary Dimension) นั่นคือพิจารณาที่ระดับรายได้ หรือฐานะทางเศรษฐกิจของบุคคลว่ามีรายได้ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพได้ตามมาตรฐานขั้นต่ำ หรือมีรายได้ต่ำกว่ามาตรฐานคุณภาพชีวิตขั้นต่ำที่ยอมรับในแต่ละสังคม เมื่อนิยามความยากจนอิงกับการขาดแคลนรายได้เช่นนี้ เครื่องมือที่ใช้ในการวัดสถานะความยากจนจึงใช้รายได้หรือรายจ่ายของครัวเรือน และแนวทางในการแก้ไขปัญหา ก็จะมุ่งเน้นที่การเพิ่มรายได้ของครัวเรือน โดยการปรับปรุงและเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ปัจจัยการผลิตและกระบวนการผลิตสินค้า และบริการที่ดำเนินการโดยคนจน การปรับปรุงสภาพแวดล้อมของตลาดในด้านต่างๆ ให้เอื้ออำนวยต่อคนจน ตลอดจน การให้เงินอุดหนุนในรูปแบบต่างๆ เช่น เบี้ยยังชีพคนชรา เป็นต้น แต่ปัจจุบันกระแสแนวคิดเรื่องความยากจนเปลี่ยนแปลงไปซึ่งมิได้ยึดถือเพียงรายได้เป็นสารัตถะที่ชี้ความจนรวมและความอยู่ดีมีสุขของมนุษย์ นิยามความยากจนได้รับการอ้างอิงกับมิติด้านอื่นๆ ที่กว้างขึ้น อาทิ ความขาดแคลนโอกาสในด้านต่างๆ และขาดแคลนอำนาจและสิทธิ ของบุคคล เครื่องมือหรือดัชนีที่ใช้ชี้วัดในการเรื่องสภาพหรือสถานะความยากจนจึงกว้างขึ้นเช่นกัน นั่นคือผู้ที่ศึกษาพบว่าได้รับการเสริมสร้าง และพัฒนาอย่างไร เช่น การขยายโอกาสในการเข้าถึงบริการพื้นฐานทางสังคมต่างๆ ของรัฐ อาทิ การศึกษา การสาธารณสุข ควบคู่ไปกับการเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงปัจจัยการผลิต เช่น ที่ดิน ทุน และตลาด ตลอดจนการกระจายอำนาจการบริหารจัดการ ทรัพยากรและอำนาจทางการเมืองให้กับท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมมากขึ้น (คารุณี จงอุดมการณ์, 2548a, b)

เป็นที่ยอมรับกันว่า ผลจากการพัฒนาในประเทศต่างๆ ส่วนใหญ่ในโลกได้มีการประเมินหรือวัดผลการพัฒนาประเทศหรือสังคมโดยใช้เครื่องชี้วัดคือ รายได้ประชาชาติ (GDP) เป็นเกณฑ์เพียงอย่างเดียว ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาและมีคำถามต่าง ๆ ตามมาอย่างมากมายว่าเครื่องชี้วัดดังกล่าวเป็นการวัดจากภาพรวมของการเติบโตทางเศรษฐกิจในระดับมหภาคเท่านั้น ไม่สามารถสะท้อนถึงคุณภาพชีวิต คุณภาพสังคม คุณภาพสิ่งแวดล้อม และคุณภาพจิตใจของประชาชนที่แท้จริงได้ (Jongudomkarn & Camfield, 2006) ส่วนผลกระทบจากการพัฒนาในประเทศไทย ซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจนจากเมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2540 เศรษฐกิจของประเทศอยู่ในภาวะถดถอย อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจหดตัว จำนวนคนว่างงานเพิ่มขึ้น ระดับรายได้เริ่มลดลง ในขณะที่อัตราเงินเฟ้อสูงถึงร้อยละ 8.1 ทำให้คนบางกลุ่มไม่สามารถปรับตัวตามภาวะเศรษฐกิจ ส่งผลกระทบให้สัดส่วนคนจนเพิ่มสูงขึ้นเป็นร้อยละ 13.0 หรือเป็นจำนวนคนจน 7.9 ล้านคน ในปี 2541 สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ภาวะชะงักงันทางเศรษฐกิจมีผลกระทบโดยตรงต่อปัญหาความยากจนของคน/ครอบครัว (มดิชนรายวัน, 2547) ผลกระทบจากกระแสการพัฒนาดังกล่าวได้สะท้อนออกมาผ่านการที่ครอบครัวมีหนี้สินมากมาย สูญเสียที่ดินทำกิน จนนำไปสู่การเป็นคนขายของสังคมที่ไม่สามารถเข้าถึงบริการสวัสดิการต่าง ๆ ได้ เป็นต้น ปัญหาความยากจนจึงได้กลายเป็นปัญหาในเชิงระบบ และโครงสร้างระดับชาติ ที่สั่งสมมานานในสังคมไทย จนเป็นอุปสรรคสำคัญต่อความยั่งยืนของการพัฒนาประเทศ แต่แม้ว่าภาครัฐให้ความสนใจในการแก้ไขปัญหาความยากจนมาโดยตลอด โดยเฉพาะตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) เป็นต้นมา แต่ยังไม่สามารถแก้ไขให้บรรลุผลที่จริงจัง ขณะที่สภาพแวดล้อมทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน ได้ส่งผลให้ปัญหาความยากจนมีความสลับซับซ้อนยิ่งขึ้น ปัญหาความยากจนจึงจำเป็นต้องได้รับการแก้ไขอย่างเป็นองค์รวม ที่เชื่อมโยงมิติต่างๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ (มดิชนรายวัน, 2547) และในปัจจุบันการแก้ไขปัญหาความยากจนได้รับการผลักดันให้เป็น “วาระแห่งชาติ” ที่ต้องอาศัยการผนึกกำลังของทุกภาคส่วนในสังคม ในการดำเนินงานพร้อมกันทุกระดับ ทั้งในระดับชาติ ท้องถิ่น และชุมชน โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้จัดทำ “กรอบยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาความยากจนแบบยั่งยืน รวมถึงผู้ด้อยโอกาส” ขึ้นจนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) ในปัจจุบัน

ข้อมูลจากรายงานการประเมินความยากจน ปี 2550 ของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2550) พบว่า จำนวนคนจนในประเทศไทยมีประมาณ 5.4 ล้านคน โดยคนจนส่วนใหญ่ยังอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ มีคนจนประมาณ 2.8 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 52.20 ของคนจนทั้งประเทศ โดยคนจนส่วนใหญ่ยังอาศัยอยู่ในเขตชนบท และจากลักษณะทางประชากรและสังคมของคนจน/ครอบครัวคนจน พบว่าครอบครัวที่มีสัดส่วนคนจนอยู่ในระดับสูง ได้แก่ครอบครัวที่มีขนาดใหญ่มีสมาชิกในครอบครัวตั้งแต่ 5 คนขึ้นไป ครอบครัวที่มี

เฉพาะเด็กกับผู้สูงอายุเพียงอย่างเดียวอยู่ในครอบครัว รวมถึงเป็นผู้ที่ประกอบอาชีพทางการเกษตรเป็นหลัก และมีที่ดินประกอบอาชีพทางการเกษตรน้อยกว่า 20 ไร่ ผลสืบเนื่องอีกอย่างหนึ่งจากการเปลี่ยนแปลงด้านการพัฒนาดังกล่าวนั้นก่อให้เกิดการเพิ่มขึ้นของหนี้สินครอบครัว ดังเห็นได้จากผลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัว พ.ศ. 2550 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2550) ในเรื่องการเปรียบเทียบอัตราร้อยละของครอบครัวที่มีหนี้และจำนวนหนี้สินเฉลี่ยต่อครอบครัวทั้งสิ้นปี 2541- 2550 พบว่า ในภาพรวมครอบครัวที่มีหนี้ มีสัดส่วนเพิ่มขึ้นตามลำดับตั้งแต่ปี 2541 ถึง 2547 จากร้อยละ 55.1 เป็น 66.4 แต่ได้ลดลงเป็นร้อยละ 64.4 ในปี 2549 และเป็นร้อยละ 63.3 ในปี 2550 โดยจำนวนเงินที่เป็นหนี้เพิ่มจาก 82,485 บาท ในปี 2545 เป็น 116,585 บาท

ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ทำให้หลายประเทศรวมถึงประเทศไทยเองนั้นก็ได้พยายามพัฒนาเครื่องชี้วัดด้านสังคมขึ้นมาเพื่อใช้ประเมินผลการดำเนินงานของหน่วยงานของตนทั้งในระดับประเทศ เช่น สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ หรือในระดับชุมชน เช่น กรมการพัฒนาชุมชน และกรมประชาสัมพันธ์ แต่สิ่งที่ยังขาดหายไปจากกระบวนการคือ ตัวชี้วัดที่สร้างขึ้นมามีข้อจำกัดที่ชี้วัดได้เฉพาะเรื่องเท่านั้น และยังขาดมิติทางด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิกในสังคมร่วมกำหนดตัวชี้วัดต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นตัวชี้วัดที่สะท้อนคุณภาพชีวิตและสังคมอย่างแท้จริง มีความเหมาะสมกับสภาพสังคมไทย และที่สำคัญเป็นสำนึกร่วมของสังคมในการวัดระดับการพัฒนาประเทศที่คำนึงร่วมกันของสังคมในการวัดระดับการพัฒนาประเทศที่คำนึงถึงความแตกต่างหลากหลายชนชั้น อาชีพ และแต่ละท้องถิ่น

ในช่วงราวทศวรรษที่ผ่านมา การศึกษาเรื่องตัวชี้วัดด้านการพัฒนาได้หันมาให้ความสนใจในประเด็นที่ว่า มีตัวชี้วัดอะไรหรือไม่ ที่สามารถที่ใช้วัดผลรวมของการพัฒนา ได้อย่างถูกต้อง ความสนใจในเรื่องดังกล่าวนี้ มีแรงขับเคลื่อนจากการศึกษาวิจัยที่พบว่า แม้ว่ารายประชาชาติและรายได้ของประชากรจะเพิ่มขึ้นทั่วโลก แต่ “ความสุขโดยรวม” (gross happiness) กลับไม่ได้เพิ่มขึ้น ความสนใจดังกล่าวนี้ ได้ทำให้มีการศึกษาค้นคว้าตัวชี้วัด “ความอยู่ดีมีสุข” หรือ well-being การพัฒนาตัวชี้วัดที่ผ่านมา พบว่ามีการพัฒนาเครื่องชี้วัดที่เป็นมาตรฐานสากลทั้งในประเทศและต่างประเทศ โดยการจัดทำตัวชี้วัดส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับเรื่องความสุข ตัวชี้วัดที่เกี่ยวข้องกับความอยู่เย็นเป็นสุข และรวมถึงตัวชี้วัดที่เกี่ยวข้องกับความอยู่ดีมีสุข การพัฒนาตัวชี้วัดที่สำคัญต่อการพัฒนาการพัฒนาด้านอื่น ๆ คือ การพัฒนาด้านชี้วัดทางสังคม (Social Indicators) และการพัฒนาด้านชี้วัดการพัฒนามนุษย์ (Human Development Index) ในการพัฒนาด้านชี้วัดทางสังคมเริ่มจากการมุ่งเน้นทางด้านความเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยการใช้ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GDP) เป็นตัวชี้วัดความก้าวหน้า ส่วนดัชนีชี้วัดการพัฒนามนุษย์เป็นการขยายแนวคิดในการพัฒนาประเทศซึ่งเน้นการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ และใช้ GDP เป็นเครื่องชี้วัดความก้าวหน้า ประกอบด้วยดัชนี 3 ตัว คือ การมีชีวิตที่ยืนยาว (Longevity) ความรู้ (Knowledge) และมาตรฐานความเป็นอยู่ (Standard

of Living) (เสาวลักษณ์ กิตติประภัสร์, 2549) ในประเทศไทย การศึกษาของ อภิสิทธิ์ ชำรงวารังกูร และ คณะ (2543) ถือตัวอย่างหนึ่งของความพยายามในการพัฒนาให้เกิดความสุข ความอยู่ดีมีสุข โดยได้มีการพัฒนาตัวชี้วัดความสุขภาคประชาชนในภาคอีสาน ใช้วิธีการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม จำนวน 200 คน ใน 4 จังหวัดภาคอีสาน ได้กำหนดเป็น 8 หมวดดัชนีชี้วัดความสุข คือ หมวดหลักประกันชีวิต หมวดร่างกายและจิตใจที่แข็งแรง หมวดครอบครัวอบอุ่น หมวดชุมชนเข้มแข็ง หมวดสภาพแวดล้อมดี หมวดอิสรภาพ หมวดความภาคภูมิใจ และหมวดธรรมะว่าด้วยการอยู่ร่วมกัน แต่การศึกษาที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด ในประเทศไทยยังไม่มีผู้ใดที่ศึกษาถึงการวัดคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขของประชาชนที่อยู่ภายใต้กรอบฯ นโยบาย และภารกิจที่ได้รับการจัดสรรให้บริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เนื่องจากตัววัดที่ได้นอกจากต้องสนองตอบต่อผู้ใช้บริการที่มีความเฉพาะเป็นท้องถิ่นในวัฒนธรรมอีสาน วัดได้เป็นรูปธรรม มีข้อมูลทั้งส่วนเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ สามารถวัดได้ง่ายไม่ยุ่งยากแล้ว ยังต้องมีความสัมพันธ์กับประเด็นนโยบายที่กำหนดโดยผู้บริหารราชการส่วนท้องถิ่น เพื่อให้สิ่งที่น่าสนใจและผลผลิตที่ได้มีความสอดคล้องเป็นเรื่องเดียวกัน ซึ่งคุณลักษณะสำคัญดังที่กล่าวมานี้ในประเทศไทยยังไม่มีการพัฒนาศึกษาอย่างชัดเจน

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในปัจจุบัน มีอิสระในการปกครองตนเองตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 78 ที่กำหนดว่า “รัฐจะต้องกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นพึ่งตนเองและตัดสินใจในกิจการท้องถิ่นได้เอง พัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่น และระบบสาธารณูปโภค และสาธารณูปการ ตลอดทั้งโครงสร้างพื้นฐานสารสนเทศในท้องถิ่นให้ทั่วถึงและเท่าเทียมกันทั่วประเทศ รวมทั้งพัฒนาจังหวัดที่มีความพร้อมให้เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นขนาดใหญ่ โดยคำนึงถึงเจตนารมณ์ของประชาชนในจังหวัดนั้น” รวมถึงข้อกำหนดของกฎหมายในการด้านการปกครองส่วนท้องถิ่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ที่ระบุไว้ในหมวด 9 รวมทั้ง 9 มาตรา (ตั้งแต่มาตราที่ 282 ถึงมาตรา 290) (ศิริวิภา ศรีปลั่ง, 2548) ด้วยเหตุนี้รัฐจึงต้องให้ความสำคัญเป็นอิสระแก่ท้องถิ่นตามหลักแห่งการปกครองตนเอง ตามความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอิสระในการกำหนดนโยบาย การปกครอง การบริหาร การบริหารงานบุคคล การเงิน การคลัง และมีอำนาจหน้าที่ของตนเอง โดยเฉพาะโดยรัฐบาลเป็นเพียงผู้ทำหน้าที่ในการกำกับดูแลองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเท่าที่จำเป็นภายในกรอบของกฎหมายเท่านั้น

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จึงมีภารกิจตามกรอบที่กฎหมายให้อำนาจในการถ่ายโอนจากราชการส่วนกลาง และราชการส่วนภูมิภาค กล่าวคือ พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ได้จัดแบ่งกรอบการให้บริการสาธารณะออกเป็น 6 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านโครงสร้างพื้นฐาน 2) ด้านงานส่งเสริมคุณภาพชีวิต 3) ด้านการจัดระเบียบชุมชน สังคม และการรักษาความสงบเรียบร้อย 4) ด้านการวางแผน การส่งเสริม

การลงทุน พานิชยกรรมและการท่องเที่ยว 5) ด้านการบริหารจัดการ และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และ 6) ด้านศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น และเพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีความพร้อมที่จะปฏิบัติตามเจตนารมณ์ แห่งพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 กระทรวงมหาดไทยจึงได้ร่างแนวทางการเตรียมการเพื่อปฏิบัติตามระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการจัดทำแผนพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2548 ให้จัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาท้องถิ่นเพื่อให้มีอำนาจกำหนดแนวทางการพัฒนาท้องถิ่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการส่งเสริมให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงมีบทบาทสำคัญโดยตรงในการคิดวิธีการหรือหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาความยากจนในชุมชนของตนเอง รวมถึงการดูแลช่วยเหลือกลุ่มผู้ด้อยโอกาสในชุมชน และการคุ้มครองผู้ด้อยโอกาสทางสังคม

ผลจากการศึกษาเรื่องตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขที่ผ่านมา พบว่าได้มีการศึกษาในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว หรือชุมชนที่เสนอในภาพรวมเป็นหลัก แต่ยังไม่พบการศึกษาที่มีการศึกษาเฉพาะกลุ่มบุคคลที่มีความเฉพาะเจาะจง อาทิเช่น กลุ่มครอบครัวยากจน ครอบครัวด้อยโอกาส เป็นต้น ซึ่งการศึกษาวิจัยในครั้งนี้จึงต้องการชี้ให้เห็นถึงองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขที่กลุ่มครอบครัวยากจน ครอบครัวด้อยโอกาสได้ให้ความสำคัญ และถือเป็นเป้าหมายที่จะทำให้เกิดคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวที่แท้จริง และในขณะเดียวกันนั้นครอบครัวทั่วไปที่มีอยู่ในชุมชนได้มองหรือให้ความสำคัญ คุณค่าขององค์ประกอบทางด้านคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขที่แตกต่าง หรือมีความสอดคล้องกับครอบครัวยากจน ครอบครัวด้อยโอกาสหรือไม่อย่างไร ดังนั้น การศึกษาเปรียบเทียบผลการประเมินคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวยากจนสำหรับองค์กรชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการประเมินผลการพัฒนาที่ยึดคนเป็นศูนย์กลางในครั้งนี้ จึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งเพื่อช่วยให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามเจตนารมณ์รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 78 ซึ่งแบบประเมินตัวชี้วัดที่ใช้ศึกษาดังกล่าวสามารถใช้เป็นเครื่องชี้วัดผลกระทบขั้นสุดท้ายของการพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จะช่วยชี้ถึงผลสำเร็จแห่งการทำงานขององค์กรปกครองท้องถิ่น อีกทั้งช่วยชี้นำการปรับปรุงแก้ไข ประเมินผล และการจัดทำแผนกลยุทธ์ในการแก้ไขปัญหาความยากจนต่อไปในอนาคตได้

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาผลการประเมินคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวยากจนด้วยแบบประเมินตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขมหาวิทยาลัยขอนแก่น

2.2 เพื่อศึกษาผลการประเมินคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวทั่วไปด้วยแบบประเมินตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขมหาวิทยาลัยขอนแก่น

2.3 เพื่อเปรียบเทียบผลการใช้แบบประเมินคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวยากจนและครอบครัวทั่วไปด้วยแบบประเมินตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขมหาวิทยาลัยขอนแก่นเมื่อใช้ประเมินในพื้นที่ที่ต่างกัน

ประโยชน์ที่ได้รับ และหน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

3.1 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีเครื่องมือสำหรับประเมินตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวคนจนและครอบครัวทั่วไปในพื้นที่รับผิดชอบ

3.2 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สามารถประเมินคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวคนจนและครอบครัวทั่วไป และสามารถนำผลประเมินตัวชี้วัดฯ มาใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจนได้

ขอบเขตการวิจัย และ กรอบแนวคิด

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงบรรยาย (Descriptive Research) เพื่อพัฒนาเครื่องมือ (Methodological and Instrument Developmental) ศึกษาผลการพัฒนาเครื่องมือแบบประเมินคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขที่มีอำนาจจำแนกโดยการเปรียบเทียบผลของการประเมินคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวยากจนด้วยแบบประเมินคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขมหาวิทยาลัยขอนแก่นที่พัฒนามาเพื่อใช้สำหรับครอบครัวในพื้นที่ความรับผิดชอบขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มตัวอย่างเป็นครอบครัวที่ยากจนหรือครอบครัวที่ด้อยโอกาสที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่การศึกษาวิจัยระบุตามเกณฑ์ที่งานวิจัยกำหนดร่วมกับผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ ซึ่งอาศัยอยู่ใน 2 พื้นที่ ได้แก่ 1) ตำบลยางคำ อำเภอโพธาราม จังหวัดร้อยเอ็ด 2) ตำบลม่วงหวาน อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น

การพิจารณาพื้นที่ศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ได้ใช้หลักเกณฑ์การพิจารณาจากโครงการวิจัยความอยู่ดีมีสุขของประชากรในประเทศกำลังพัฒนา (2547) ที่พิจารณาจากระยะห่างจากเมืองหลักของชุมชนนั้น ๆ เนื่องจากเห็นว่าชุมชนยังตั้งอยู่ห่างเมืองเท่าใด ความยากจนของประชากรในพื้นที่ก็จะยิ่งเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น ร่วมกับการพิจารณาลักษณะทางกายภาพตามระดับความสูงของพื้นที่ สภาพของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเข้ามาเป็นองค์ประกอบด้วย โดยพื้นที่ตำบลยางคำเป็นพื้นที่ที่ตั้งอยู่ไกลเมือง มีทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ คือ แม่น้ำมูล แม่น้ำเสียว รวมถึงป่าบุ่งป่าทาม

ในขณะเดียวกันพื้นที่ตำบลม่วงหวาน อำเภอหนอง จังหัดขอนแก่น เป็นพื้นที่ที่ตั้งอยู่ในระดับความสูงตรงการ อยู่ใกล้เขตเมือง มีโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ในพื้นที่จำนวนมาก รวมถึงยังมีแหล่งทรัพยากรทางธรรมชาติที่สำคัญ คือ แม่น้ำพอง ภูพานคำ จากลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่กล่าวมาในเบื้องต้นจะส่งผลต่อด้านคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวยากจนและครอบครัวทั่วไปแตกต่างกันหรือไม่ และครอบครัวในสองพื้นที่นั้นมีคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขเป็นอย่างไร

การวิเคราะห์หาค่าความตรงตามโครงสร้างของเครื่องมือที่เรียกว่าตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวยากจนและครอบครัวทั่วไปด้วยแบบประเมินตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขมหาวิทยาลัยขอนแก่น (KKU QoL Well) สำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น วิเคราะห์เพื่อหาความตรงจำแนก เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยระหว่างผลการประเมินตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวยากจนด้วยแบบประเมินตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขมหาวิทยาลัยขอนแก่นสำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และผลการประเมินตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวทั่วไปด้วยแบบประเมินตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขมหาวิทยาลัยขอนแก่นสำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ด้วยสถิติ Chi-Square tests และ เสนอข้อมูลเชิงปริมาณด้วยการวิเคราะห์หาค่าความถี่ ร้อยละ และค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

นิยามศัพท์การวิจัย

1. แบบประเมิน/ ตัวชี้วัด หมายถึง มาตรวัดซึ่งเป็นตัวแปรที่ใช้วัดเพื่อให้ค่าหรือคุณลักษณะซึ่งบ่งชี้สถานภาพ หรือสะท้อนการดำเนินงานตามเป้าหมายของหน่วยงาน หรือองค์กร ต่อประเด็นเรื่องคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขในระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชน

2. แบบประเมิน/ ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุข หมายถึง มาตรวัดคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุข ซึ่งมีองค์ประกอบชี้วัดคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขในงานวิจัยนี้มี 6 องค์ประกอบ คือ 1) การมีความมั่นคงในการดำรงชีวิต (มีเงิน อาหาร ที่ดิน และที่อยู่อาศัย) 2) การมีและการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่ดี 3) ความปลอดภัยจากสิ่งแวดล้อมและสารพิษ 4) การมีสุขภาวะแบบองค์รวม 5) การสืบทอดจารีตประเพณีปฏิบัติในชุมชน 6) ความมั่นคงทางชีวิตในครอบครัวและชุมชน ของบุคคล ครอบครัว และชุมชนในพื้นที่เป้าหมายการวิจัยทั้งสองแห่ง คือ ตำบลยางคำ อำเภอโพนทราย จังหวัดร้อยเอ็ด และเทศบาลตำบลม่วงหวาน อำเภอหนอง จังหัดขอนแก่น

3. คุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุข หมายถึง สภาพะองค์รวมในด้านนั้น ๆ ที่สามารถเอื้ออำนวยให้บุคคล ครอบครัว และชุมชนสามารถบรรลุในสิ่งที่ต้องการได้

กรอบแนวคิดการวิจัย

ภายใต้กรอบแนวคิด “ความอยู่ดีมีสุข” หรือ “Well-Being” ของประชาชน มีความหมายของความอยู่ดีมีสุขซึ่งสามารถแยกออกเป็น “การอยู่ดี” และ “การมีสุข” ในที่นี้มีความหมายเป็นองค์รวมของความอยู่ดีมีสุขที่รวมถึงความสำเร็จในการทำหน้าที่ (Functioning) ที่เชื่อมโยงได้กับมีโอกาสทางเลือกในการดำรงชีวิตและมีความสามารถหรือขีดความสามารถ (Capabilities) อันจะนำไปสู่ความสำเร็จซึ่งเชื่อมโยงกับอิสรภาพในการเลือกดำรงชีวิต ฉะนั้น “การมีสุข” หรือ “ความสุข” หรือ “Happiness” ความสุขที่ว่านี้จึงเป็นส่วนหนึ่งหรือเป็นผลตามมาของการอยู่ดีหรือของความอยู่ดีมีสุข (สมชาย ศักดเวทธีสร 2544) นั่นคือนับเป็นเครื่องชี้วัดทางสังคม (Social indicator) จะเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องชี้วัดความอยู่ดีมีสุข “ความอยู่ดีมีสุข” มีความหมายครอบคลุมทั้งที่เป็นความอยู่ดีมีสุขทางภาวะวิสัย (Objective) คือ สภาพเงื่อนไขทางเศรษฐกิจสังคม เช่น ที่อยู่อาศัย ความปลอดภัย การมีสิ่งแวดล้อมในการดำรงชีวิตที่ดี และความอยู่ดีมีสุขทางอัตวิสัย (Subjective) เช่น ความพึงพอใจต่อการดำเนินชีวิต ส่วนในด้าน “คุณภาพชีวิต” มองรวมถึงสุขภาพกาย จิต อารมณ์ สังคม และ จิตวิญญาณ ส่วนการใช้คำทางการพัฒนาประเทศมีการใช้คำที่ปนๆ กัน เรื่อง อยู่เย็นเป็นสุข อยู่ดีมีสุข อีสานอาจใช้ อยู่ดีมีแสง หรือหลายคนคิดถึงความสุขด้วย อย่างเช่นคำว่า อยู่ดีมีสุข ให้มีความหมายครอบคลุมเรื่องเศรษฐกิจ ในขณะที่ อยู่เย็นเป็นสุข เป็นเรื่องของสุขภาพและสังคม เป็นต้น ความอยู่ดีมีสุข ได้ยึดกรอบในทางวิชาการ คือ พิจารณาทั้งด้านที่เป็นวัตถุและจิตใจ (บัวพันธ์ พรหมพักพิงและคณะ, 2549 – 2550, ดารุณี จงอุดมการณ์ และ คณะ, 2551) นอกจากนี้ การมีคุณภาพชีวิตที่ดีหรือไม่ เป็นภาพรวมของชีวิตอีกประการหนึ่งที่มนุษย์รับรู้ได้ หมายถึงการตระหนักรู้ต่อสภาวะการดำรงชีวิตของตนเองของประชากร การตระหนักรู้ต่อสภาวะการดำรงชีวิตของตนเองนี้ สามารถสนองตอบต่อความต้องการ (needs) รวมถึงความจำเป็นพื้นฐานทางด้านวัตถุ และความต้องการที่เป็น constructed needs ด้านที่สองได้แก่ทรัพยากรที่ปัจเจกและครัวเรือน สามารถที่จะใช้ (dispose) เพื่อตอบสนองต่อความต้องการ ทั้งความต้องการและทรัพยากรนี้ ดำรงอยู่ภายใต้บริบททางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งมีส่วนในการกำหนดทรัพยากรและความจำเป็นของปัจเจก และครัวเรือนด้วย การประเมินสภาพคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุข เป็น “การรับรู้” และส่วนหนึ่งเป็นนามธรรม ที่มนุษย์รับรู้และตีความแบบองค์รวม ผลที่ประเมินได้จึงเป็นการรับรู้ของบุคคลที่มีปฏิกิริยาต่อสิ่งแวดล้อมเชิงประจักษ์